

ASPECTE DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI LA ALBA IULIA (SECOLELE XVI – XVIII)

Dacă suntem de acord cu afirmația “Fiecare vine dintr-un trecut, care se află viu în el, și cuprinde sămânțele gata să izbucnească, ale unui viitor”¹, atunci ni se pare de domeniul firescului, să interpretăm câteva aspecte din istoria învățământului la Alba Iulia (secolele XVI-XVIII) din perspectiva evoluției organice a societății și într-o legătură directă cu procesul de dezvoltare al orașului, în direcția școlii superioare.

De altfel, atestarea documentară a Bălgradului pentru secolele X-XII, ca un important centru administrativ al Voievodatului transilvănean, indică existența unei culturi autohtone, cu diferite forme de manifestare, încă insuficient cercetate, a cărei prezentă s-a făcut simțită pe lângă biserici și mănăstiri. Fenomenul trebuie interpretat în prelungirea dialectică și firească a vechii culturi dacoromane², bine reprezentată odinioară la Alba Iulia și împrejurimi. Într-un astfel de context, se poate presupune funcționarea primelor școli, pe lângă locașurile bisericesti, unde elevii învățau tainele scrisului și cititului.

Viața culturală a unui centru de factură umanisto-renascentistă, cum a fost Alba Iulia începând cu sfârșitul veacului al XV-lea și continuând în prima jumătate a veacului al XVI-lea, explică și existența unor școli catolice și cu limba de predare latină, susținute de autoritățile feudale și bisericesti. Astfel de școli sunt atestate în vremea episcopului Gheorghe Lepeș (1427-1442), la Alba Iulia ori în localități învecinate, precum au fost cele de la Bărabanț, Sântimbru, Sebeș și Petrești. Aici lecțiile erau predate în limbile latină și germană³. Pentru anul 1457, documentele epocii menționează o școală de rang orășenesc, tot în Alba Iulia, care se numea și “capitulară” (fiindcă funcționa, pe lângă Capitlul romano-catolic, până în perioada Reformei). Școlile din această categorie aveau la baza activității lor programe de învățământ întrebuintate în Europa apuseană, prin lecții urmărindu-se însușirea unor noțiuni simple de cultură și a celor șapte arte liberale.

Dezvoltarea învățământului la Alba Iulia, pe când era capitala Principatului transilvănean, se observă mai ales la nivelul școlar orășenesc, datorită noilor condiții politice, economice, culturale și religioase, de care a beneficiat localitatea. Se cunoaște, sub raport documentar, o întreagă corespondență între principele Ștefan Báthory (1571-1583) și călugării iezuiți, care patronau, în epocă, o vastă rețea școlară în diferite părți ale Europei. Mai concret, în anul 1579, apar în Transilvania câțiva călugări din ordinul *Sanctus Jesu*, pe care principele îi așează la Cluj-Mănăstur, Cluj și Alba Iulia, ajutându-i să deschidă școli. Totodată, un debut al procesului de reînnoire în învățământul transilvănean, fundamentat pe preceptele culturii umaniste, poate fi datat pentru anul 1557, când Dieta Principatului hotărăște ca, în clădirile unor mănăstiri etatizate în Cluj, Alba Iulia, Târgu Mureș și Oradea, să se organizeze colegii protestante. Mai mult decât atât, principele Ioan Sigismund (1559-1571) intenționa, prin chemarea eruditului francez Pierre de la Ramée (1515-1572), să ridice colegiul din capitala Principatului la rangul unei școli superioare. Însă, abia principele Ștefan Báthory va realiza acest ambițios plan cultural, politic și bisericesc pentru epoca respectivă, prin aducerea mai multor călugări iezuiți în Principat și datorită întemeierii Universității la Cluj, în anul 1581, după o schemă organizatorică preluată din învățământul Europei apusene, în frunte cu eruditul călugăr iezuit Antonio Possevino (1535-1611). Scopul primordial al acesui nou tip de învățământ era însușirea limbii latine și cunoașterea perceptelor culturii antice⁴.

Din această perioadă datează, în Alba Iulia, cea mai veche școală de factură umanistă, așa cum mai înființează iezuiții și în alte părți ale continentului. Școala a fost întemeiată în anul 1579, de către principele Ștefan Báthory. Din această școală se va dezvolta ulterior un liceu catolic. Începuturile

¹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Ediția a-IV-a, Iași, 1999, p. 163.

² Vezi, de pildă, *Istoria învățământului din România*, vol. I (*de la origini până la 1821*), București, 1983, p. 43, 45.

³ *Istoria României*, II, București, 1962, p. 687, 688; Constantin H. Economu, *Viața culturală a orașului Alba Iulia până la 1700*, în *Apulum*, I, 1939-1943, p. 233.

⁴ Vezi, pentru cadrul european al problemei: Wiliam V. Bangert, S. J., *Istoria iezuiților*. Traducere de Marius Taloș, S. J., cuvânt înainte de P. Olivo Bosa, S. J., Iași, 2001. Detalii în *Istoria României*, II, p. 942, 1039. Vezi, de asemenea, Veress Endre, *Báthory István király (Terror hostium)*, Budapest, 1937.

școlii sunt raportate, în istoriografie, la numele învățatului iezuit Johannes Lelesius, originar din Slovacia. Ajunge în Transilvania la chemarea principelui, în calitate de perceptor pentru fiul acestuia. El va clădi, alături de alți călugări, o mănăstire, în cadrul căreia funcționa o școală, structurată după sistemul de instrucție al Europei apusene⁵. În cadrul școlii se urmărea însușirea unor elemente din sfera culturii și civilizației latine, exercițiile efectuându-se mai ales pe texte din opera lui Marcus Tullius Cicero. După același model cultural apusean, cursurile durau 3 ani, iar clasele purtau denumirea de *infima, media et suprema grammatices, rethorica et humanitas*⁶.

Informațiile despre școala iezuiților din Alba Iulia devin destul de neclare, începând cu anul 1588, când șederea acestor călugări în Principat se va pune sub semnul întrebării. Însă, pentru același secol, rețeaua școlară a orașului poate fi completată cu o școală de muzică, având în frunte un profesor francez, instituție care mai funcționa în 1560. În același timp, în jurul anului 1591 este atestată documentar și o școală a protestanților⁷. Cam în aceeași situație neclară se află și presupusa școală românească din incinta Mitropoliei ortodoxe de la Bălgrad, după rectitorirea instituției în anul 1597, în urma acordului dintre Mihai Viteazul (1593-1601), domnul Țării Românești și Sigismund Báthory (1581-1599), principele Ardealului. Nu ar fi exclus ca, pe lângă această ctitorie, văzută de catolici drept o “biserica schismatică”, să fi funcționat și o școală, urmărindu-se pregătirea unor dieci, cateheți ori preoți. Însă, unii istorici pun sub semnul întrebării, pentru sfârșitul secolului al XVI-lea, până la probe documentare convingătoare, școala⁸.

Dezvoltarea învățământului în Principatul ardelean, la începutul veacului al XVII-lea, urmează scopurile clasei nobiliare conservatoare, cu toate că nu lipsesc elemente de orientare modernă și progresistă. În acest sens, o funcție importantă a îndeplinit puritanismul, a cărui reprezentanți militau pentru receptarea ideilor pedagogice ale “părintelui popoarelor”, pregătind condiții favorabile pentru aplicarea lor în sistemul educațional al Principatului a metodelor învățatului ceh Jan Amos Comenius (1592-1670). Dieta Transilvaniei, întrunită la Alba Iulia, în 23 iunie 1624, din porunca lui Gabriel Bethlen (1613-1629), votează o lege, în care se prevedea, prin articolul VIII, că fiii de iobagi au dreptul la școală, fără să poată fi împiedicați de nobili. Aceeași lege realiza o împărțire între două grupări posibile de școlari: a) școlari care urmează cursurile ca să scape de iobăgie; b) studioși cu intenții serioase, “curate”, care voiau să devină preoți, dieci ori dascăli⁹.

Se discută în istoriografie despre funcționarea în Alba Iulia, în timpul principelui Gabriel Bethlen, a unei școli românești superioare, care activa aici din rațiuni politice și religioase, cu scopul de a-i atrage pe români la calvinism. Aici puteau învăța chiar și copiii iobagilor români, care urmau să devină predicatori ori dascăli. În același oraș, exista o școală superioară, susținută material și profesional de superintendentul calvin Ștefan Geleyi (1589-1649). Cursurile erau predate în limbile română, latină și greacă¹⁰.

În viața culturală, politică și religioasă a orașului Alba Iulia a îndeplinit un indiscutabil rol, în prima jumătate a veacului al XVII-lea, școala superioară a principelui Gabriel Bethlen, întemeiată în anul 1622. Școală de tip umanist, colegiul de aici poate fi comparat, în spațiul geografic românesc al epocii, cu Academia lui Vasile Lupu (1639-1653) înființată la Iași, în 1640 ori cu Academia de la “Sf. Sava” din București, datorată domnitorului Constantin Brâncoveanu (1688-1714). Principele Gabriel Bethlen intenționa, în ambițiile sale de Mecena al culturii și al artelor frumoase, să transforme Alba Iulia într-un fel de “cetate a școlilor”, cum a fost în evul mediu clasic orașul german Heidelberg. În anul 1629, școala va fi ridicată la rangul de *Academia Collegium* (sau *Gymnasium Illustre*), cu trei facultăți: teologică, filosofică și filologică. Dintre disciplinele predate aici menționăm limbile clasice,

⁵ C-tin H. Economu, *art.cit.*, p. 234. Detalii la Csiky Miklós, *A Gyulafehérvári rom. kath. főgymnasium története 1579-1896*, Gyulafehérvárt, 1896, *passim*.

⁶ Amănunte la Csiky Miklós, *op.cit.*, *passim*.

⁷ C-tin H. Economu, *art.cit.*, p. 228.

⁸ Opinii diferite la: N. Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 44; Zenovie Păclișanu, *Mărunțișuri istorice. Școala românească din Alba Iulia*, în *Cultura creștină*, Blaj, I, II, 1911, p. 367-370; Iacob Mărza, în *Alba Iulia 2000*, Alba Iulia, 1975, p. 192.

⁹ *Istoria României*, II, p. 296.

¹⁰ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, I, Sibiu, 1889, p. 120; N. Albu, *op.cit.*, p. 43; C-tin H. Economu, *art.cit.*, p. 232; *Istoria României*, II, p. 296.

teologia și filosofia. Studenții se recrutau mai ales din rândul clasei nobiliare și dintre reprezentanții păturii orășenești. Școala avea și 40 de elevi bursieri, susținuți din veniturile Curtii princiare. Prin programul instructiv-educativ, ilustrat pe parcursul mai multor ani, colegiul a pregătit serii întregi de tineri pentru diferite cariere și funcții pragmatice ale Principatului¹¹.

Prestigiul acestei școli de talie europeană se datorește, în bună măsură dacă nu chiar în exclusivitate, profesorilor din Transilvania și din alte părți ale Europei, care au activat. În această ordine de idei, sunt demni de amintit: Paul Kereszturi (1589-1655), autor de cărți tipărite la Alba Iulia și Oradea, printre care și româna; Ștefan Geleyi, remarcat prin spirit organizatoric; Gheorghe Ștefan Csulai (?-1660), cu ajutorul căruia s-au tipărit primele cărți românești; Csere Apáczai János (1625-1659), învățat transilvănean de dimensiuni europene, în spiritul cartezian al secolului al XVII-lea, semnatarul mai multor cărți, unele enciclopedice; Martin Opitz (1597-1643), care a susținut lecții despre "poezii clasici", autorul cunoscutului poem *Zlatna oder die Ruhe des Gemüts /...*, în care omagiază romanitatea, latinitatea și continuitatea românilor în această zonă; Johannes Henricus Alstedius (1588-1638), polihistoric al secolului al XVII-lea, autor a peste 60 de lucrări, multe dintre ele fiind tipărite la Alba Iulia; Johannes Henricus Bisterfeldius (1606-1655), cunoscut naturalist al epocii, care a predat aici filosofia și teologia; Philippus Ludovicus Piscator (1549-1625), probabil profesor de retorică și oratorie; Isaacus Basirius (1607-1676), profesor de talie universală¹² ș.a.

Sfârșitul colegiului bethlenian din Alba Iulia, instituție de învățământ superior din Principatul transilvănean care așteaptă, încă, o cercetare modernă și sistematică în sfera conținutului lecțiilor pornind de la izvoare autentice, cum ar fi *Forma studiorum Albensium*, 1652, s-a datorat invaziei turco-tătarilor lui Mohamed Köprülü, dezastru abătut asupra orașului, în 5-6 septembrie 1658, când locuitorii așezării au fost trecuți prin foc și sabie. Clădirea colegiului, arhiva și biblioteca au fost distruse, înregistrându-se și 53 de studenți uciși de către năvălitori. Printr-un ordin al principelui, colegiul va fi transferat la Aiud, instituția cunoscând o nouă etapă în evoluție¹³.

La sfârșitul secolului al XVII-lea, odată cu cucerirea Transilvaniei de către Habsburgi și după unirea religioasă a unei părți a românilor ardeleni cu biserica Romei, Alba Iulia va pierde statutul de capitală a Principatului și nu va mai avea importanță politică, bisericească și culturală de altădată. Însă, din actele religioase și politice semnate de episcopul Atanasie Anghel (?-1713), care învățase, de altfel, la școala calvină din Alba Iulia), rezultă că acesta se angaja să înființeze aici o școală latino-română, pe care urma să o înzestreze cu o bază materială corespunzătoare –de unde și solicitarea adresată Curtii din Viena pentru "o casă potrivită" și cu profesori bine pregătiți¹⁴. În limitele politicii religioase promovate de cercurile aulice de la Viena față de Transilvania se promitea, printre multe altele, înființarea unor școli în câteva orașe ale provinciei: " /.../ Și pentru că fiii uniților să poată sorbi cât mai multă știință, dorim ca în orașele Alba, Hațeg și Făgăraș, existente desigur în Transilvania vecină, să se înființeze școli și aprobăm ca să poată ridica biserici, acolo unde sunt mai mulți valahi /.../"¹⁵. Printr-un astfel de abil plan politic, împăratul Leopold urmărea un dublu scop: autoritățile administrative aveau nevoie, pe de o parte, de oameni instruiți care să devină funcționari credincioși și, pe de altă parte, de preoți catolici capabili să influențeze populația românească să se

¹¹ O sinteză a istoriografiei instituției, pe baza contribuțiilor lui Váró Ferenc, P. Szathmáry Károly ș. a., la Jakó Zsigmond-Juhász István, *Nagyenyedi diákok 1662-1848*, Bukarest, 1979, p. 5-11; Csetri Elek, *Bethlen Gábor életútja*, Bukarest, 1992, *passim*; *A Bethlen –kollégium emlékkönyve*. Válogatta és összeállította Györfi Dénes. Az elsőszót írta Vita Zsigmond. Szekesztette Hadházi Ferenc, Nagyenyed-Kolozsvár-Budapest, 1995, *passim*. Vezi și Iacob Mârza, în *Alba Iulia 2000*, p. 197-204.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*. Cf. și *Istoria învățământului din România*, vol. I (*de la origini până la 1821*), p. 152-155, 175. Totodată, se parcurge, cu folos științific, comunicarea Pr. drd. Gudor Botond, *Problematika Academiei bethleniene din Alba Iulia în lumina unor noi izvoare*, ms.

¹⁴ Ileana Bozac și Pompiliu Teodor, *Învățământul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în *Din istoria pedagogiei românești*, II, București, 1966, p. 14; N. Albu, *op.cit.*, p. 113.

¹⁵ Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandam historiae ecclesiae orientalis in Terris Coronae S. Stephani*, I, Oeniponte, 1885, p. 298, apud Ileana Bozac și Pompiliu Teodor, *art.cit.*, p. 144. Vezi, de asemenea David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*. Ediție nouă, refăcută, București, 1967, p. 128, 154.

detazeze de schisma religioasă¹⁶, care a produs nenumărate tulburări la scara Principatului transilvănean.

Dacă despre școala latino-română nu avem decât informații extrem de sumare, gimnaziul reformat din Alba Iulia înregistra o etapă bine definită la începutul secolului al XVIII-lea, după cum rezultă și din însemnările de călătorie ale lordului englez Paget (1702)¹⁷. În aceeași situație se găsea și gimnaziul iezuit din oraș, reorganizat în anul 1698, supravegheat direct de către autoritățile guberniale și aulice, de la Viena instituția primind și ajutor financiar. Este epoca pentru care se invocă activitatea susținută a directorilor Pecz Lörincz și Meltzl Zsigmond, sub conducerea ultimului ridicându-se o nouă clădire a școlii, în anul 1753, care va fi folosită aproape 100 de ani. Călugării iezuiți predau aici noțiuni legate de scris, limba latină etc., elevii urmând să primească o pregătire religioasă specială¹⁸. Printre elevii români, care au învățat la acest gimnaziu, s-a numărat și Gherontie Cotore (1720-?) din satul Totoi (jud. Alba), erudit cu un profil bine conturat în mișcarea culturală și religioasă a românilor ardeleni în veacul Luminilor¹⁹.

Școala a funcționat, spre mijlocul veacului al XVIII-lea, cu 3 clase generale și tot atâtea gramaticale. Elevii, al căror număr era anual în jur de 100 de auditori, puteau deveni preoți, iar după desființarea ordinului *Sanctus Jesu* aveau șansa să urmeze cursurile seminarului teologic din Cluj. Însă, școala nu și-a încetat activitatea, nici după 1775, ci a funcționat, alături de seminarul teologic, sub forma unui gimnaziu de stat (*Regium Gymnasium*), cu durata de 5 ani. Această școală iezuită va avea, decenii în șir, o existență paralelă cu aceea a seminarului romano-catolic²⁰, întemeiat de episcopul – de origine maramureșeană – Anton Sigismund Stoica, baron de Szala (1699-1700), român după familie, cu o pregătire temeinică, doctor în teologie la Sorbona.

Anul 1781 marchează o etapă distinctă, în istoria școlii iezuite din Alba Iulia, având angajați 5 profesori (câte unul pentru fiecare clasă). În spiritul legislației în vigoare, *Norma regia*, profesorii erau selectați de către *Regium Gubernium*, iar clasele aveau o structură europeană, în raport direct cu programul de studiu. Elevii erau organizați, în cadrul unei clase, în grupe, având în frunte un dactor, care îi supraveghea la școală și acasă, în pregătirea lecțiilor²¹. Activitatea școlii va fi influențată de unele evenimente politice, sociale și religioase, cum a fost răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan (1784-1785), când cursurile au început mai târziu, cu un efectiv redus de elevi.

Organizarea unei școli românești la Alba Iulia era inclusă și în programul pentru revendicări politico-naționale, inițiat și condus de episcopul Inochentie Micu-Klein (1700-1768). Multe din rapoartele sale către autoritățile aulice conțin informații asupra acestei chestiuni, mai ales că prevederile de natură școlară din cea de-a doua Diplomă leopoldină nu s-au respectat. Într-un astfel de context politic și cultural ostil emancipării, prima școală a populației românești din Transilvania, vajnicul vlădică a promovat frecventarea de către reprezentanții nației valahea gimnaziilor catolice din Alba Iulia, Sibiu, Cluj²² ș.a. Aceeași politică școlară s-a întreținut și cu anumite școli iezuite din Marele Principat al Transilvaniei, printre care și cea de la Alba Iulia, în vederea pregătirii mai multor tineri studioși, care urmau să devină preoți greco-catolici ori funcționari ai statului. De pildă, după anumite statistici, la liceul din Alba Iulia învățau, anual, 30-50 elevi români. Mai târziu, episcopul

¹⁶ Mathias Bernath, *Habsburgii și în începuturile formării națiunii române*. Traducere de Marionela Wolf. Prefață de Pompiliu Teodor, Cluj, 1994, p. 71-158.

¹⁷ Cf. Paul Cernovodeanu, *Contributions to Lord Paget's Journey in Valchia and Transylvania (1702)*, în *Revue de études sud-est européennes*, XI, 2, 1973, p. 280, 281-282.

¹⁸ Csiky Miklós, *op.cit.*, p. 16, 17-18.

¹⁹ N. Albu, *op.cit.*, p. 179. Vezi, mai nou, Gherontie Cotore, *Despre articușurile ceale de price, Sămbăta Mare-1746*. Prefață: Iacob Mărza. Glosar, notă asupra ediției: Mihai Alin Gherman. Transcrierea textului, note: Ioan Gabor. Ediție îngrijită, cuvânt introductiv, bibliografie selectivă, indice: Laura Stanciu, Alba Iulia, 2000.

²⁰ Cf. Beke Antal, *Az erdélyi egyhámegeyi papnövelde történeti vázlatá, Károly Fehérvár, 1870*. Vezi, totodată, Marton József, *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*, Budapest, 1993, *passim*.

²¹ Csiky Miklós, *op.cit.*, p. 19-26.

²² Ileana Bozac și Pompiliu Teodor, *art. cit.*, p. 148.

Ioan Bob (1739-1830) va institui, prin testament, o fundație în ajutorul studioșilor români²³. Șase burse erau acordate elevilor români de la acest liceu din Alba Iulia.

Mănăstirea greco-catolică din Maierii Bălgradului, întemeiată în anul 1754 de către episcopul Petru Pavel Aron (1709-1764), adăpostea o școală în chiliile sale, pentru copiii românilor uniți, sub conducerea unor călugări. Este aproape certă activitatea acestei școli, chiar dacă nu se cunosc numele primilor dascăli, dacă ne gândim la însemnătatea bisericească și culturală a mănăstirii, unde au poposit și unii dintre reprezentanții Școlii Ardelene²⁴.

Măsurile administrative și organizatorice în domeniul învățământului, la nivel regional și central, în Marele Principat al Transilvaniei au înregistrat și activitatea unor dascăli români din Alba Iulia. Dacă în 1763 este atestată documentar activitatea unui învățător, Ioan al Bălgradului, care trecea Munții Carpați, pentru a aduce cărți din Țara Românească, pe care le distribuia apoi, despre el bănuindu-se că ar fi avut legături și cu călugărul Sofronie din Cioara, liderul mișcării religioase împotriva unirii cu Biserica Romei, pentru 1786 se menționează activitatea lui Ioan Fulea, învățător la Alba Iulia care a frecventat cursurile școlii normale din Sibiu, conduse de inspectorul Dimitrie Eustatievici (1730-1796). După aprecierea inspectorului, dascălul din Alba Iulia era destul de bine pregătit, să predea anumite operațiuni, însă nu stăpâna, în mod suficient, metoda, motiv pentru care urma să revină în Sibiu, la cursurile de toamnă²⁵.

Învățământul în limbile maghiară și germană din oraș dispune, din păcate, sub raport documentar, de informații lacunare. În spiritul unui plan de acțiune imediată din 1782 al directorului principal Josephus Martonfi (1746-1815), la Alba Iulia funcționează o școală germană (*eine deutsche Schule*), întreținută cu bani de la *Regium Gubernium*, după modelul celor existente la Cluj, Brașov, Sibiu ș.a. La acea dată, directorul principal recomanda o serie de îmbunătățiri organizatorice și în ceea ce privește conținutul lecțiilor. O reală înflorire cunoaște această școală în deceniul 9 al secolului al XVIII-lea, când era relativ ridicat numărul băieților și fetelor care urmau cursurile. În aceeași epocă, funcționa la Alba Iulia, în partea de jos a orașului, o școală maghiară, despre care nu deținem, până acum, alte informații²⁶.

Abordarea unor aspecte din istoria învățământului la Alba Iulia, într-un spațiu cronologic aferent secolelor XVI-XVIII, impune câteva concluzii. Chiar dacă există relativ multe informații asupra dezvoltării învățământului la Alba Iulia, în epoca Voievodatului ori atunci când orașul a fost capitala Principatului transilvănean, respectiv în secolul Luminilor, pentru care istoriografia actuală românească are încă mari obligații științifice, precizăm că evoluția școlii în Alba Iulia a fost marcată profund de o serie de factori politici, economici, sociali, religioși și culturali. Acești factori trebuie raportați, în mod indiscutabil, la regimul nobiliar din veacurile XVI-XVIII, bazat pe sistemul "Unio trium nationum", din care derivau particularitățile celor trei națiuni privilegiate și patru religii recepte. Înflorirea școlii călugărilor iezuiți, dezvoltarea instituției școlare princiare (*Academicum Collegium Bethlenianum*), activitatea gimnaziului latin (catolic), existența firavă a unor școli românești, editarea a două monumente din literatura didactică românească - *Bucoavna* (1699) și *Pânea pruncilor* (1702)²⁷ - etc. indică un evident proces de modernizare a sistemului școlar în Principatul ardelean, respectiv la Alba Iulia.

²³ N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ilic Popescu Teiușan, București, 1971, p. 60-61; N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, 1971, p. 71; Iacob Mârza, *Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, 1987, p. 64.

²⁴ N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, p. 97.

²⁵ Lucia Protopopescu, *op.cit.*, p. 66, 171, 281.

²⁶ *Ibidem*, p. 58, 63, 75.

²⁷ Cf. *Bucoavna, Bălgrad, 1699*. Ediție critică tipărită din inițiativa și cu binecuvântarea P. S. Emilian, Episcop al Alba Iuliei. Alba Iulia. 1988; Ioan Mușlea, *Pânea Pruncilor (Bălgrad, 1702)*. Din istoria unei cărți vechi românești, în *Omagiu Profesorului Ioan Lupaș*, București, 1941, p. 617-631.

Suntem într-o perioadă de trecere de la tradițional la modern, prin apariția unor noi structuri și datorită pasului uriaș, la scară europeană, de pătrundere pe verticală, în societate, a instrucției prin școală²⁸, într-un nuanțat dialog cu Europa civilizată, care a cunoscut experiența Umanismului, Barocului și Luminilor.

IACOB MĂRZA

**ASPECTS DE L'HISTOIRE DE L'ENSEIGNEMENT À ALBA IULIA
(XVIÈME – XVIIIÈME SIÈCLES)**

RÉSUMÉ

L'auteur de l'article discute, en rapport direct avec l'étape actuelle de l'historiographie, de divers aspects de l'histoire de l'enseignement à Alba Iulia, entre le XVIème et le XVIIIème siècles. Le développement de l'enseignement à Alba Iulia est présenté, pour l'époque dans laquelle la ville a été la capitale du Voïvodat et du Principauté, ayant en vue des facteurs économiques, politiques, sociaux, religieux et culturels. L'auteur passe en revue plusieurs écoles, où l'on a enseigné en latin, allemand, hongrois et roumain, en insistant sur les plus importantes, telles que l'école des jésuites (1579) et le collège du prince Gabriel Bethlen (1622).

²⁸ Iacob Mărza, *Coordonnées de l'enseignement roumain en Transylvanie au XVIIe siècle*, în *Revue roumaine d'histoire*, XXVI, 4, 1987, p. 383-389; idem, *L'idée de l'éducation chez les représentants de l'École transylvaine*, în *Revue des études sud-est européennes*, XXVII, 4, 1989, p. 319-327. Noi interpretări la Denisa Legenda, *Dinamica învățământului și a științei de carte în Tările Române în secolul al XVII-lea*, în *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*. Coordonatori: Sorin Mitu, Florin Gogâltan, Oradea-Cluj, 1995-1996, p. 186-204.